

Сазонова Я. Ю.,
кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри української мови
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
e-mail: s-and@yandex.ua

**АКТУАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО СМISЛУ «СТРАХ» В
АНГЛОМОВНИХ Й УКРАЇНОМОВНИХ ТЕКСТАХ
(на матеріалі оповідань про привидів)**

У статті представлено аналіз шляхів актуалізації комунікативного смислу «страх» на текстовому рівні у дискурсі жахів. Для аналізу обрано тексти оповідань про привидів англійською й українською мовами задля забезпечення об'єктивності висновків. Доведено, що вираження смислу «страх» у текстах про привидів ґрунтується на загальноєвропейській традиції і актуалізується в атрибутах і предикатах, що потребують для розуміння спільного культурно-історичного тла; виділені варіації смислу «страх».

Ключові слова: дискурс жахів, комунікативний смисл, страх, текст, оповідання про привидів, суб'єкт-джерело страху.

Проблема вивчення емотивного в дискурсі постала перед дослідниками, коли структуралістський підхід до вивчення мовних явищ перестав задовольняти потреби лінгвістичної науки. Розуміючи глобальний і універсальний характер страху, семіологи (А. Греймас і Ж. Фонтаній, К. Зільберберг, Н. Букс, Ф. Конт та інші) зацікавилися його креативними можливостями, реалізованими в культурі, політиці, літературі, соціології, і зосередилися на формулюванні парадигм і моделей страху в естетичних течіях і творчості окремих авторів, що можна вважати **актуальним** і для досліджень на мовознавчих теренах. Такий стан речей надихає на спробу застосування підходу до вивчення текстів як одиниць комунікації, що має за основу визнання комунікативного смислу цілого тексту і його приналежність до пристрасного

дискурсу (за Греймасом і Фонтанієм). Цей підхід дозволить не зважати на літературознавчу традицію класифікації художніх текстів, є виключно антропоцентричним, чого вимагають сучасні гуманітарні науки, і комунікативно спрямованим, що вкладається у поле лінгвістичної прагматики. Як вказував Ф. С. Бацевич «Важливо також зазначити, що прагматичні значення (комунікативні прагматичні смисли) стосуються, передовсім, внутрішнього світу учасників спілкування (почуттів, емоцій, психологічних і психічних станів, вірувань, волі, культурних чинників тощо); вони є надзвичайно складно сформульованими, а тим більше дефінійованими, формалізованими і, як правило, сприймаються і «декоднуються» іншими учасниками спілкування, виходячи із власних комунікативних навичок, власного світосприйняття» [3, с.28]. Зasadничим принципом визнаємо, що текст жахів – це не лише канал комунікації автора і читача, а й зразок широкого культурного явища «дискурс жахів», каналами комунікації в якому виступають фільми, мультфільми, картини, комікси, свята й присвячені їм заходи, індустрія, що матеріально їх забезпечує, музика тощо. Мультиканальність дискурсу жахів дає поштовх до залучення семіотики до аналізу текстів цього дискурсу задля виокремлення суб'єктів дискурсу жахів та їхніх властивостей; теорії референції задля розуміння механізмів уособлення страшного в текстах жахів; лінгвістики тексту задля розуміння логіки текстотворення й текстосприйняття з урахуванням перелічених вище чинників; функціональної лінгвістики задля аналізу мовних засобів реалізації інтенцій автора.

Текст – це сфера комунікації автора й читача, тож остаточний смисл, коли текст стає зразком дискурсу жахів, з'являється лише внаслідок співпраці комунікантів; основним критерієм віднесення текстів до «страшних» при цьому стає класифікація референта як джерела страху, що відображає набуття ним відповідного комунікативного смислу, на що впливають екстралінгвальні (авторська інтенція, психологічні засади сприйняття страшного, спільний культурний багаж тощо) та лінгвістичні (референція і номінація) чинники. **Метою** цього дослідження стало висвітлення актуалізації комунікативного

смыслу «страх» у процесі вербалізації суб'єкта-джерела страху у текстах про привидів в англійській і українській лінгвокультурах.

Популярність жанру літератури жахів в англomовній культурі сприяла розрізненню підстилів та їхньому змішуванню. Серед безкінечних варіацій текстів дискурсу жахів предметом гордості англomовної літератури стали оповідання про привидів, де суб'єкт-джерело страху – привид. За твердженням Оуена Дейвіса, англійці самі себе називають *a ghost-ridden nation* [6], тобто нація, переслідувана привидами; автор пов'язує це з релігійним, соціальним і культурним розвитком англійців за останні 500 років. Але важливо усвідомлювати, що хоча привиди і репрезентують потойбічний світ, вони не вважаються в західноєвропейській культурі помічниками диявола і не протиставляються Богу, хоча дехто з дослідників цю думку й не поділяє (наприклад, Т. Неш).

Суб'єкт-джерело страху привид не завжди номінований саме лексемою *ghost*. У процесі аналізу текстів оповідань про привидів спостерігаємо тенденцію номінування суб'єктів, які ще не марковані як страхітливі, іменниками-назвами людей, як то: *an old woman, the hag, both men, three little girls, the passengers, this old man, this mahogany-faced person, a thin man, the original of my detested portrait* тощо з розрізненням статі й віку або без цього; іменниками, що вказують на абрис людини (*the figure, the figure of a little woman, this form, the shapes that 'walked in their marble'*); власними іменами (*Lewis Pyneweck, Allegra, Dingly Chuff, Phemie*); іменниками-назвами об'єктів зорового сприйняття (*the reflections in the glass, apparition, an ocular delusion*). Вказані іменники стають номінаціями привида саме на договірних засадах, які поділяють обидва комуніканти. (тобто здійснюють референцію до цього міфічного суб'єкта вигаданого світу жахів) у поєднанні з предикатами й атрибутами, «закріпленими» за привидом в уяві носіїв англomовної культури, тобто адекватна розшифровка і сприйняття тексту як страхітливого стають можливими лише за умови спільного культурно-історичного тла.

Важливим для дослідження засобів актуалізації комунікативного смислу «страх» вважаємо, у першу чергу, уявлення про матеріалізацію представників потойбічного світу за допомогою атрибутів референта з огляду на культурно-історичну традицію. До усвідомлення, що бачене – це привид, цей суб'єкт не маркується як джерело страху, і вербалізується нейтральними за забарвленням лексемами, хоча суб'єкт викликає подив через обставини своєї появи (*Ere I could draw the curtain to see what the matter was, **the figure of a little woman** passed between the bed and the fire. The back of **this form** was turned to me, and I could observe, from the shoulders and neck, it was that of **an old woman, whose dress was an old-fashioned gown**, which, I think, ladies call a *sacque* – that is, a sort of robe completely loose in the body, but gathered in the long plaits upon the neck and shoulders, which fall down to the ground, and terminate in a species of train [8, с.8]). На етапі первинного зіткнення із дивним суб'єктом суб'єкт-реципієнт ще не має достатніх підстав для віднесення його до страхітливих.*

В англійській культурі вважається, що привиди матеріалізуються як особливі субстанції, наприклад, дим, випаровування, які не мають чітко окресленої форми, а лише схожі або нагадують фігуру чи зовнішність людини (*For about three seconds only I saw it plainly; then it grew indistinct; but, for a long time, there was **something like a column of dark vapour** where it had been standing, between me and the wall; and I was sure that he was still there* [8, с.116], мають голубувате забарвлення або випромінюють світло, також вони можуть залишати за собою запах сірки, тління тощо. Характерно, що будь-який референт привид після комунікації з реципієнтом страху зникає, це відображено предикатами типу *vanish (like smoke)*, *disappear* тощо. Але більш поширеною стала ідентифікація за звуками, наприклад, кроків (*There was **a slow, heavy tread** <...> **the feet which produced it were perfectly bare**, measuring the descent with **something between a pound and a flop, very ugly to hear*** [8, с.110]), гримання дверима, іншими неприємними звуками (***Scratch, scratch, scratch, scratch, rattle, rattle, bang, bang, bang, rattle, scratch, scratch, scratch**, at the door close to my head as if a thousand or ten thousand cats were scratching and*

tearing away furiously at one of the lower panels <...> [8, с.274]). Контактувати з привидами проблематично через те, що вони не розмовляють (*Fisher, is that you? No answer was returned <...> [8, с.29])* за винятком випадків, коли вони утворюють звуки, схожі на зітхання, виття, шепіт або повторюють ім'я людини; здебільшого привиди транслюють думки.

У проаналізованих тестах також маємо приклади суб'єкт-суб'єктних відношень, коли привид невидимий, і людина почувається зле, відчуває або тривогу, або полегшення залежно від мети привида (*<...> I watched what the figure did. It stood for a few moments by the bedside of each of my eleven brother jurymen, close to the pillow.. it always went to the right side of the bed, and always passed out crossing the foot of the next bed. <...> it took no notice of me, or of my bed, which was that neatest to Mr. Harker's. It seemed to go out where the moonlight came in, through a high window, as by an aerial flight of stairs. <...> Next morning at breakfast, it appeared that everybody present had dreamed of the murdered man last night <...> [8, с.99]).* Також фізично це виявляється в появі відчуття присутності, яке характеризується зниженням температури окремого обсягу повітря і/або його неприємним запахом (*The icy coldness of the night air had struck a chill to my very marrow, and the strange smell inside the coach was affecting me with an intolerable nausea [8, с.159]).* Поява суб'єктів-джерел страху привидів дуже індивідуальна – вони ніколи не з'являються широкому загалу, окрім поля бою або поховальної процесії (*Both men threaded their way among the other passengers, with a smoothness hardly consistent even with the action of walking on a pavement and no single creature, that I could see, gave them place, touched them or looked after them [8, с.95],* тому можна говорити про високий ступінь інтимізації суб'єкт-суб'єктних відношень між джерелом і реципієнтом страху. І дійсно, якщо взяти до уваги основну мету відвідин привидом цього світу, то на текстовому рівні маємо дуже стислий у просторі (у межах споруди або навіть однієї кімнати) і короткий за часом (кілька секунд або найбільше хвилин) контакт двох суб'єктів, але він потребує на текстовому рівні розкриття глибинних причин такого контакту, історії або передісторії,

тобто маємо мікрокомпонент тексту із суб'єкт-суб'єктним зіткненням у специфічному просторі й часі й макрокомпонент тексту із реальними спільними діями суб'єктів, що призвели до розмежування суб'єктів на реципієнта і джерело страху і до активних дій останнього.

Тут доречно говорити про варіативну актуалізацію комунікативного смислу «страх» – «страх-шок», що відрізняє його за темпоральними характеристиками, високим ступенем переживання цієї емоції та фізіологічною реакцією ступора, і «страх-марення/сон», адже кожного разу, коли короткочасний контакт суб'єктів минає, суб'єкт-реципієнт страху залишається розгубленим і вважає то все або сном, або власною хворобливою уявою.

На відміну від слуг диявола, привиди можуть не виглядати потворами, зовнішність їх або відповідає стану на час смерті (*I had no thought, no remembrance that she was dead. It was impossible to think so; for her smile was so sweet, so heavenly, even more beautiful than I had ever seen it and her complexion was that of the pale rose* [8, с.268]) або старіша, як і вбрання, тобто вони впадають в око своєю несучасністю (*The passengers were dressed so oddly too – large, broad-skirted, laced coats with great cuffs, and no collars; and wigs, gentlemen – great formal wigs and a tie behind* [8, с.85]). Дослідники історій про привидів (як літературного жанру або як хроніки) не пояснюють природи такого референта суб'єкта-джерела страху як окремого органу без самого тіла. Наприклад, референтом привида у тексті оповідання Джозефа Ш. Ле Фаню «*Narrative of a Ghost of a Hand*» є рука. Сприйняття референта як страшного і класифікація його як привид вмотивовані, відповідно, предикатами, атрибутами й обставинами, загальновизнаними як маркери привидів, а саме часом появи після заходу сонця (*in the twilight, the same night, for a great many nights*), місцем появи (*haunted nursery*), маніфестацією своєї присутності звуками, рівень шуму й загрозливості яких поступово збільшується (*hasty tapping; a thump; angry rapping; a sound as if the palm of a hand was placed it [the back door], and drawn slowly from side to side with a sort of soft, groping motion* [8, с.124]; цілеспрямованістю референта (*as if intending to climb up; as of somebody striving to force his way in; as if*

in search of a fastening which its owner destined to push aside; grew more impatient; presented towards the head of the child; extended towards her temple).

Важливим аспектом розуміння соціокультурних причин виникнення уявлень про привидів О. Дейвіс вважає те, що за ними закріплена певна місія – нагадування живим про непохованих з якихось причин людей: чи то тих, хто залишився на полі бою, чи то тих, хто помер насильницькою смертю і так і не був знайдений – у цьому випадку жертви вбивць або жорстокості мають своєю місією виправити несправедливість і викрити свого кривдника за його життя (*That is the picture of **a wretched ancestress of mine, of whose crimes a black and fearful catalogue is recorded in a family history in my charter-chest. The recital of them would be too horrible; it is enough to say that in yon fatal apartment incest and unnatural murder were committed*** [8, с.12]. Також не знаходять спокою душі самовбивць і вбивць, які обтяжені своїми гріхами і не можуть назавжди перейти в інший світ, та інших порушників закону наприклад, суддів (*<...> this woman <...> remembered it when **old Judge Horrocks** (who, having earned **the reputation of a particularly ‘hanging judge’, ended by hanging himself, as the coroner’s jury found, under an impulse of ‘temporary insanity’, with a child’s skipping-rope, over the massive old banisters) resided there, entertaining good company, with fine vension and rare old port*** [8, с.105]). І навпаки, привид близької, дружньої або коханої людини може допомагати живим запобігти біді. Ці дві категорії класифікуються (А. Ленг) як цілеспрямовані привиди (*purposeful ghost*), наприкінці 19 століття вони поступово перетворюються на безцільних привидів (*purposeless creature*), хто «з’являється невідомо чому, не має ніякого повідомлення для передачі, ніякого таємного злочину для розкриття, ніякої призначеної зустрічі, ніякого скарбу, щоб знайти, ніяких доручень до виконання і майже ніколи не розмовляє, навіть якщо ти до нього звертаєшся» [6, с.8]. У зв'язку з цим безцільні привиди можуть не бути джерелами страху, тому й тексти не входять до дискурсу жахів, а апріорний комунікативний смисл, що актуалізується суб'єктом-джерелом страху привидом у текстах з цілеспрямованими привидами, окреслюємо як такий, що може

існувати у двох варіаціях «страх-покарання» і «страх-підтримка/заспокоєння/сум» або «страх-нагадування», звичайно, що друга варіація може бути потрактована по-різному, адже вона поєднує протилежні за емотивним станом суб'єкт-суб'єктні відношення.

Актуалізація смислу «страх» також здійснюється і предикацією цих референтів, що вмотивована характерними функціями привидів, якими, за О. Дейвісом, у першу чергу, є переслідування людини або місця (*haunted apartment*) через незавершену справу померлої людини або несправедливе діяння іще живої, чого не роблять інші міфічні істоти. Місія цілеспрямованого привида знаходить реалізацію у відповідних предикатах, як наприклад, у тексті оповідання Чарльза Діккенса «*To Be Taken with a Grain of Salt*»: *In the opening speech for the defence, it was suggested that the diseased might have cut his own throat. At that very moment, **the figure, with its throat in the dreadful condition referred to <...>, stood at the speaker's elbow, motioning across and across its windpipe, now with the right hand, now with the left, vigorously suggesting to the speaker himself the impossibility of such a wound having been self-inflicted by either hand** [8, с.101]; **The murdered man at that time stood directly opposite the jurybox, on the other side of the court. As I took my place, his eyes rested on me, with great attention; he seemed satisfied, and slowly shook a great grey veil, which he carried on his arm for the first time, over his head and whole form. As I gave in our verdict 'Guilty', the veil collapsed, all was gone and his place was empty** [8, с.103]. Предикація референта цілеспрямованого привида іще раз підтверджує, що суб'єкт-джерело страху – це активний суб'єкт, і лише коли місія здійснена, він зникає, що важливо для розрізнення темпоральної специфіки страху: на відміну від інших конвенційних текстів, тексти із суб'єктами-джерелами страху привидами актуалізують комунікативний смисл «страх-марення».*

У текстах жахів спостерігаємо також референтів-привидів, які налаштовані вороже до людей, що відбито у відповідних предикатах і атрибутах: *She turned slowly round, but, gracious heaven! my lord, what a countenance did she display to me! There was no longer any question what she was, or any thought of her being a*

living being. Upon **a face which wore the fixed features of a corpse** were imprinted **the traces of the vilest and most hideous passions which had animated her while she lived. The body of some atrocious criminal seemed to have been given up from the grave, and the soul restored from the penal fire, in order to form, for a space, a union with an ancient accomplice of its guilt.** <...> **The hag made, as it seemed, a single and swift stride to the bed where I lay, and squatted herself down upon it, in precisely the same attitude which I had assumed in the extremity of horror, advancing her **diabolical countenance** within half a yard of mine, with **a grin which seemed to intimate the malice and the derision of an incarnate fiend**** [8, с.8]. Серед іншого бачимо, що привид в англomовній культурі назавжди приречений мати ознаки тих рис характеру, що вирізняли його за життя, що дає підстави вважати такі атрибути одним із механізмів актуалізації апіорного відтінку комунікативного смислу «страх-покарання».

Важливим для нашого дослідження вважаємо аналіз «географії» зіткнення з привидами, адже вона, відповідно, впливає на вербалізацію просторових відношень суб'єктів у текстах жахів. За спостереженнями фольклористів, узагальненими О. Дейвісом, привиди з'являються в «порогових/граничних» місцях (*liminal spaces*), тобто тих, де межує «свій – чужий» світ. У першу чергу, це місця явного або таємного поховання людей, місця їх смерті (***The stranger's death-room*** *had, of course, been occasionally haunted from the time of his disease* <...> [8, с.17]), включаючи поля битв, а також старовинні і/або відлюдні будівлі (*an untenanted house*), роздоріжжя двох перехресть, водні простори, шахти тощо. Місця зустрічі з привидом теж відповідно марковані специфічними атрибутами, що готують читача до негативного розвитку подій, налаштовують на очікування страшного. Ці атрибути вербалізовані як в описах інтер'єру й ландшафту, так і в передачі загального враження від об'єкта. Ключові характеристики зовнішнього вигляду виражають лексеми зі значенням «старий» (*most old mansion, antique,*), «дивний» (*something queer and bygone in the very walls and ceilings, queerly-placed melancholy windows,*), «страшний» (*a large ghostly closet, haunted, subjected to annoyances*). Загальне враження від

об'єкта стає важливим не лише для занурення читача у світ жахів, а й для логічного розмежування суб'єктів на джерело й реципієнта страху, адже саме у сприйнятті останнього ситуація оцінюється як страшна, тому предмети інтер'єру й ландшафту, як і саме місце події, наділено такими характеристиками (*a specially sinister and suggestive character [alcove], mysterious and saddened air, at once exciting and depressing [mansion], distant and solitary candle, repulsive [room], There was, I suppose, in its proportions and features, a latent discord – a certain mysterious and indescribable relation, which jarred indistinctly upon some secret sense of the fitting and the safe and raised indefinable suspicions and apprehension of the imagination* [8, с.106], У «порогових» місцях відбувається перехід з одного світу в інший, змінюється стан існування з земного на потойбічний. Місцини, що їх відвідують привиди, можуть бути марковані доказами зловмисних дій, які неможливо знищити: *The Glen, which the keeper's daughter was seen to enter, but never known to quit, still frowns darkly as of yore; while an ineradicable bloodstain on the oaken stair yet bids defiance to the united energies of soap and sand. But it is with one particular apartment that a deed of more especial atrocity is said to be connected* [8, с.15]; можуть бути відомими лише «неспокійному» привиду, стурбованому своєю не вирішеною за життя проблемою (<...> *others had seen the ghost of old Sir Giles, in his nightcap, issue from the postern, enter the adjoining copse, and wring his shadowy hands in agony, as he seemed to search vainly for something hidden among the evergreens* [8, с.17].

Що ж до часу появи привидів перед людиною, то думки різняться, і різні хронікери зазначають різний час, здебільшого прив'язаний до релігійних свят, але більш переконливим О. Дейвіс вважає пояснення такої появи темною порою року або доби, хоча душі, що не знайшли спокою і, за християнською релігією, ще залишаються в чистилищі, не можна ототожнювати зі слугами диявола, такими, як чорти, феї та інші злі духи, що чатують на людину лише вночі під прихистом темних сил. Тексти оповідань про привидів не можуть ні підтвердити, ні спростувати ці думки, тому вважаємо доцільним констатувати,

що часові межі суб'єкт-суб'єктних відношень у вигаданому світі жахів включають як світлу частину дня, так і темну, із значним переважанням останньої: *At last – The cock he crew; away then flew the fiend who had enslaved me through the awful watches of the night; and, harassed and nervous, I rose to the duties of the day* [8, с.107]; <...> *I heard a step on the flight of stairs descending from the attic. It was two o'clock, and the streets were as silent as a churchyard – the sounds were, therefore, perfectly distinct* [8, с.109].

Широка популярність оповідань про привидів сприяла їхньому поширенню Європою, тому в українському дискурсі жахів ці тексти побудовані передусім на загальноєвропейському (англійському) міфологічному тлі. Традиційно привид може бути впізнаний реципієнтом страху за відповідними атрибутами: випаровуваннями або рухом повітря (*Але раптом мені здалося, ніби все в хаті покрилося синюватим серпанком або швидше паром, як то була у лазні* [1, с.242]); звуками (*І коли раз, у глузу ніч, в одноманітну музику знайомих звуків уплівся новий – він зразу піймав його і насторожився. Це був тихесенький, жалібний скреготучий писк, ніби забуте кошеня безсилою лапкою мовчки шкрябало по шибиці* [2, с.166]); зовнішністю, подібною до трупа (*При тім я завважив, що його простягнена і по лікоть гола рука була незвичайно біла, якої я ще не видав ніколи у бідного хлопця-пастуха* [2, с.12]), або такою, що була на кінець життя (*– Які ж вони з себе оті стрільці? – Такі, якими їх хоронили... В синьо-сірому, з пучечками червоної калини на кашкетах... Бліді й смутні з лиця, а тільки очі дуже глибоко позападали та зуби вишкірилися...* [2, с.311]); білим убранням (*Хто ж се в білій одежі уносить в мраці над водою?* [2, с.42]) або типовим за життя вбранням (*Часом показується мені на мить у сутінках бічних, неосвітлених вуличок. З блідим, нерухомим обличчям, в острій уланській шапці, у військовім однострою, стоїть за вуглом якоїсь кам'яниці і дивиться на мене* [2, с.348-349]); за якоюсь частиною тіла (*І в ту ж мить почув, як заскреготіло тихенько скло і перед вікном щось мелькнуло, а просто перед ним промайнув струмок свіжого повітря <...>. А перед діркою сторожко став силует людської голови. <...>*

А на луткові лежала кривава голова з перев'язаною ременем і порізаною склом шиєю [2, с.166]) та подібним.

Аналіз засобів актуалізації комунікативного смислу «страх» засвідчив, що ці тексти можуть бути залежні від місії приви́ду (цілеспрямований або безцільний). Як і в англomовних текстах, передбачуваність дій цілеспрямованого приви́ду закладена в передісторії стосунків джерела й реципієнта страху, як то: покарання вбивці (*Розумом і душею Корнилія оволодів неописаний страх. Щось дивне й гнітюче прилягло оловом його груди, з калатаючим серцем він прислухувався до гуркоту грому, який провіщав недалеку бурю. Раптом здалось йому, мовби хтось біля нього зітхнув. Вражений Корнилій хотів зірватися на ноги... однак у ту мить серед нічної темряви за вікном зблиснуло і при світлі блискавки Корнилій побачив білу безголову фігуру, що підходила до його ліжка... <...> А тим часом безголова фігура, піднявши грізно праву руку вгору, стала перед його ліжком. Якесь демонічне зелено-біле світло осявало її контури* [1, с.443]), покарання зрадливої жінки (*Після цього десь так за тиждень лежу я вночі одна собі і гірко плачу, і чую, що хтось по хаті знадвору шкребе, а потім ніби у вікно стукає. Я схопилася до вікна, ніч була місячна, дивлюся у вікно – нікого не видно, а раптом чую, в двері хтось стукає. Я злякалася, стою та молюся. Коли зирк! Переді мною стоїть чоловік мій; двері хоч і не відчинялися, а він тут, хто його зна, як і увійшов! <...> З тієї пори кожну таки ніч **приходить до мене, навалиться і тисне**, а як півень закричить, він і пропаде!* [1, с.235]), встановлення історичної справедливості (– **Стрільці Січові ходять...** – заговорив старий. – *Ходять вони з того часу, як почалась революція і **будуть ходити доти, доки не буде Україна, і ото вони так шукають її...** Це вже трохи затихли, а раніш аж до самих вікон приходили та пукали...* [2, с.311]) та інші мотиви, що об'єктивно актуалізують смисл «страх-покарання».

На відміну від текстів, що актуалізують комунікативний смисл «страх» у зіткненні реципієнта й джерела страху за умови існування їхнього спільного конфліктного минулого, існують тексти, де актуалізація такого смислу можлива лише

на умовах «дивного» конфліктного місця зіткнення, а саме – помешкання. Тобто суб'єкт стає реципієнтом страху лише тому, що опинився вночі в особливому місці, а джерело страху сприймається як винятково зловмисне, адже його цілеспрямованість незрозуміла. Подібні модифікації текстів із привидами-джерелами страху існують і в англомовному (згадаймо про замки й маєтки, що навідує привиди), і в українському дискурсі жахів: <...> **при світлі яскравого місяця, що освітлював кімнату, я абсолютно ясно побачив, як двері, які перед тим я замкнув, і які були якраз навпроти мого ліжка, поволі відчинилися, у дверях з'явилася фігура високого озброєного чоловіка, який зупинився на порозі і став з підозрою оглядати кімнату, мовби маючи намір обікрати її.** <...> **І цього разу я пролежав не більш півгодини, як знову побачив, що до кімнати увійшла висока бліда фігура і, крадучись, зупинилася біля дверей, оглядаючи мене маленькими пронизливими очима.** <...> **У ту ж мить незнайомиць зробив кілька скрадливих кошачих кроків і раптово стрибнув на мене з піднятим кинджалом.** <...> **Бачите, кімната, яку я сам для вас виділив, перебуває на особливих умовах. З тих пір, як я придбав цей готель, жоден подорожній, що ночував у цій кімнаті, не покидав її, не переживши переляку. Останнім, хто ночував тут перед вами, був турист із Гарицу, якого вранці знайшли на підлозі мертвим. Його уразив апоплексичний удар** [1, с.588-589].

Безцільний привид – рідкісне явище в українських текстах жахів. Із аналізу джерел виокремлено безцільний привид дитини (<...> **одного разу, граючи з дітьми в саду, я показував ручкою на вишневий кущ і говорив, що звідти дивиться на мене білява дівчинка і вабить до себе. Ніхто більше її не бачив, а потім дівчинка зникла. Але згодом це видіння повторилося там само, а втретє – в будинку, і це вже я добре пам'ятаю. Була світла зимова ніч. Я прокинувся. Лежачи в своєму дитячому ліжечку, я кинув погляд у вікно, освітлене повним місяцем, і побачив за склом личко білявої дівчинки** [1, с.247]) або жінки (**Отак ми собі слухали історії ротмістра та слухали, коли раптом перед нашими очима з'явився дивний привид. Стоїть висока жінка у білій, як сніг, сукні, з личком прегарним, як в ангела, на голові вінок зі свіжих троянд, а на руках тримає Дерев'яного Дідка. Ми остовпіли, а вона вмить зникла** [1, с.77]).

Атрибути референтів таких привидів, як бачимо, не мають напівтонів і вирізняються позитивними рисами, тож не викликають страху (референт номінований лексичними одиницями в зменшувально-пестливій формі (*дівчинка*), має дуже привабливу зовнішність (*личко; личко, як в ангела; на голові вінок зі свіжих троянд*), асоціюється із чистотою, адже змальований у білій кольоровій гамі). Так само предикати таких референтів не несуть ніякої загрози реципієнту, адже привид зникає і не виконує ніяких інших дій. Також безцільний привид може і не візуалізуватися, а бути сприйнятим лише на слух й ідентифікованим за конвенційною поведінкою – нав'язливим шумом і повторюваністю дій, як наприклад: *В цьому будинку, на верхньому його поверсі давно вже поселився привид, що не дає спокою мешканцям. Він ходить ночами по кімнатах, без угаву рухає меблями, випиває воду, перекидає з місця на місце різні предмети* [1, с.348]. Такі тексти, на нашу думку, не можна відносити до дискурсу жахів, адже базовий комунікативний смисл «страх» поступається «містиці» або «диву», що не є предметом нашого дослідження. До текстів жахів також не слід відносити й такі, де у вигаданий світ буття вводиться суб'єкт найбільшого ступеня інтимізації з суб'єктом-реципієнтом – янгол-охоронець: *Йду – але назад зривається гострий вітер, я затягаю плаща на голову, чую ще сильніший тупіт. Вояцька відвага починає вагатися. Ступаю далі. Раптом, може, о сто сажнів перед собою помічаю на шляху чоловіка в плащі, що іде так само швидко, як і я. <...>Та що скоріше підбігаю до нього, то скоріше і він від мене віддаляється. Іду я помалу, то й він зпомалює. <...>Зближаємось до міста, він все на тій самій відстані іде перед мене. лише в одному місці спинився, озирнувся і показав рукою на стежку. <...>стежка вела понад велику рудню, задуту поверху снігом, і куди я б без сумніву зсунувся, якби мене не остеріг невідомий. <...>Прибігаю я до шпиталю та питаю вояка, що стоїть на дверях, хто це ввійшов щойно. – Ніхто, – з певністю відказав вояк* [1, с.324-326]. І дійсно, попри те, що, як і привиди, цей суб'єкт невідомий, не ідентифікований, вступає в контакт лише з реципієнтом, мовчазний і зникає за умови виконання своїх функцій, такий суб'єкт має

абсолютно відмінну міфологічну «історію» і порушує конвенційність тексту жахів у базовому аспекті – місії привида, а також він не має передісторії, що неодмінно супроводжує суб'єкт-суб'єктні відношення.

Актуалізація комунікативного смислу «страх» у текстах оповідань про привидів двох лінгвокультур має спільне культурно-історичне тло, яке для українського дискурсу жахів вторинне. Спільними для текстів дискурсу жахів залишаються усі шляхи актуалізації цього смислу, у першу чергу референція суб'єкта-джерела страху, що повною мірою здійснюється не номінацією лексемами *ghost/привид*, а типовими атрибутами й предикатами, які впливають на побудову тексту жахів. Також важливою для комунікації автор-читач виявилася цілеспрямованість джерела страху, адже саме вона допомагає зрозуміти відтінки комунікативного смислу «страх» (покарання, шок, підтримка/заспокоєння/сум, нагадування, марення), а також відокремити нестрашні тексти, що не можуть входити до дискурсу жахів.

Список використаної літератури

1. Антологія української готичної прози: у 2-х т. – Т. 1 / упорядкув. і передм. Ю. П. Винничука. – Харків: Фоліо, 2014. – 604 с.: іл.
2. Антологія української готичної прози: у 2-х т. – Т. 2 / упорядкув. і передм. Ю. П. Винничука. – Харків: Фоліо, 2014. – 604 с.: іл.
3. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: монографія / Ф. С. Бацевич. – Львів: ПАІС, 2010. – 336 с.
4. Греймас А. Ж., Фонтаній Ж. Семиотика страстей. От состояния вещей к состоянию души / А. Ж. Греймас, Ж. Фонтаній. – М.: ЛКИ, 2007. – 336 с.
5. Семиотика страха. Сб. статей / Под. ред. Букс Н. и Конт Ф. – Сорбонна. Русский институт. – Париж – Москва: Европа, 2005. – 456 с.
6. Davies O. The haunted. A Social History of Ghosts / O. Davis. – Palgrave Macmillan, 2007. – 317 p.
7. Hay S. A History of the Modern British Ghost Story / S. Hay. – Palgrave Macmillan, 2011. – 253p.

8. Classic Victorian and Edwardian Ghost Stories / Selected by Rex Collins. – Hertfordshire: Wordsworth Editions Ltd., 1996. – 289 p.

Сазонова Я. Ю. Актуализация коммуникативного смысла «страх» в англоязычных и украиноязычных текстах (на материале рассказов о привидениях).

Аннотация

В статье представлен анализ путей актуализации коммуникативного смысла «страх» на текстовом уровне в дискурсе ужасов. Для анализа выбраны тексты рассказов о привидениях на английском и украинском языках с целью обеспечения объективности выводов. Доказано, что выражение смысла «страх» основывается на общеевропейской традиции и актуализируется в атрибутах и предикатах, которые требуют общего культурно-исторического фона для понимания; выделены вариации смысла «страх».

Ключевые слова: дискурс ужасов, коммуникативный смысл, страх, текст, рассказы о привидениях, субъект-источник страха.

Sazonova Ya. Yu. Actualization of the Communicative Sense «Fear» in English and Ukrainian Texts (on the material of ghost stories).

Summary

The object of the study is the communicative sense «fear» in the texts of English and Ukrainian ghost stories. The topicality of the article is determined by the close attention of modern linguistics and bordering disciplines to people's communication and emotional influence in particular.

The aim of the article is to enlighten the ways of actualizing the communicative sense «fear» in the process of verbalizing the subject-source of fear in texts about ghosts in English and Ukrainian lingual cultures.

The attention is paid to the influence of characteristic attributes and predicates that sources of fear have on the realization of the sense «fear» in the author-reader communication; also attributive and predicative organization of reference of sources of fear helps distinguish minor variants of this communicative sense.

As the result are as follows: the actualization of the communicative sense «fear» in two lingual cultures has common cultural-historical background that is secondary for Ukrainian texts; the reference of the subject-source of fear is fully expressed not by means of nominating the source by lexemes ghost/привид but by using typical attributes and predicates that influence the text creation. Also it is important for author-reader communication to emphasize the purposefulness of the ghost as far as it helps understand shades of the communicative sense «fear» and separate not fearful texts that can't be a part of horror discourse.

Key words: *horror discourse, communicative sense, fear, text, ghost story, subject-source of fear.*